

GELENEĞE DİRENEN BİR ŞAİR: NÂBÎ

A Poet Who Resist To The Tradition: Nâbî

Prof. Dr. Mustafa İSEN*

ÖZ

Değişim, insan hayatının her alandaki temel ihtiyaç ve dinamiklerinden biridir. Bu durum hem bireysel hayatın hem de toplumsal hayatın değişmez olgularındandır. Edebiyatta akım adı verilen değişimler de zaman zaman ortaya çıkan bu tarz tepki ifadeleridir. Klasik edebiyatımızdaki bu tarz değişimler daha çok üslupta görülmekle birlikte bazen içeriğe yönelik karşı çıkışlar da olabilmektedir. XVII. yüzyılın sonuna doğru edebiyat dünyamızda adından söz edilmeye başlanan Nâbî (1624-1712), yukarıda çerçevesi çizilmeye çalışılan kapalı, anlaşılması zor Sebki Hindî şiirine bir anlamda farklı tepkiler göstererek yeni bir tarzın temsilcisi olmuştur. Divan'ında yer alan başka şiirlerinde ve diğer eserlerinde de benzer görüşleri dile getiren Nâbî, Klasik şiirin XVII. yüzyılda Sebki Hindî ile kazandığı kapalı anlatıma ve gazelin sadece bir aşk ve sevgi şiiri oluşuna karşı çıkmış ve bu şiirin katı kurallarını zorlamaya, yumuşatmaya, başlamıştır. Nâbî tekrar edile edile usanılmış belli konuların ve kahramanların terk edilmesini, belli mazmunların bırakılmasını, güzelin saçının, gözünün renginin değişmesini ve aşkın niyazının azalmasını, sevgilinin nazının hafiflemesini savunmuştur. Bu düşünceleri kendisi uygulamaya koyduğu gibi devrinde ve daha sonra pek çok şair de onun tarzını benimsemiş ve edebiyatımızda bir Nâbî ekolü doğmuştur. Nâbî, Sâfi mahlaslı Kasım Paşa, Necâti (ö.1508), Bâkî (ö.1600), Şeyhülislam Yahyâ elinde gelişen şiiri yerleştirme geleneğine Sebki Hindî'nin bir anlamda engel olmasına karşı çıkmış ve farklı tepkileriyle şiiri yeniden daha anlaşılır bir çizgiye çekmiştir. Sözüünü ettiği reelleşme hadisesi, bir başka ifade ile zamanın, mekânın ve kişilerin gerçek hayatın parçaları haline gelmesi ise kendisinden kısa bir süre sonra şöhret kazanan Nedîm (ö.1730) eliyle edebiyatımıza kazandırılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Onyedinci Yüzyıl, Klasik Edebiyat, Nâbî ekolü, Hikemî, kurgusal figürler.

ABSTRACT

Change is one of the fundamental requirements and dynamics in all aspects of human life. This is an unchanging fact of both individual and social life. In literature sometimes changes, which are called trends or movements, occur as reactions to older perceptions. In Turkish classical literature these kinds of changes were mostly seen in style of writing and also on some occasions some objections to contents of the literary works were made. Nâbî (1624-1712), who was getting popular in literary milieu through the end of the 17th century, became a representative of a new style as he reacted to Sebki Hindî (Indian Style). In his other poems of his Divan and in his other works Nâbî declared the same views and he objected to the process with Sebki Hindî that lead the poetry to a close expression. He also rejected the idea that ghazels are only poems of love and affection and he broke the rigid rules of this genre. He defended that the same subjects, types and imageries used in poems had to be dropped, the color of the beloved's hair or eyes could be changed, the intensity of the lover's petition and the beloved's coquetry had to be reduced. He realized his ideas in his poems and after him many poets followed his style. Thus in Classical Literature an ecrole of Nâbî was born. Nâbî tried to stop the effect of Sebki Hindî that threatened the path of localization in poetry, which was developed before by poets like Sâfi (pseudonym of Kasım Pasha), Necâti (d.1508), Bâkî (d.1600) and Şeyhülislam Yahyâ. He also managed to lead poetry to a much more understandable point. The point of realization, in other words making fictional figures, time and place components of real life in poetry, would be established in our literature by Nedîm (d.1730), who became famous after a short time from Nâbî.

Key Words

Seventeen Century, Classical Literature Ecrole of Nâbî, Didactic, fictional figures

* Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri

XV. yüzyılda Şeyhî, Ahmet Paşa ve Necâtî eliyle temelleri atılan Klasik Türk şiiri, XVI. yüzyılda Bâkî, Fuzûlî ve Hayâlî gibi büyük ustalar sayesinde örnek aldığı İran şiirini aşma noktasına gelmişti. XVII. yüzyılda ise Nâilî, Nefî ve Şeyhülislam Yahyâ elinde bu edebiyat incelenmiş bir dille soyut bir anlatımı ilke edinmişti. Özellikle Nâilî elinde bütünüyle incelen ve soyutlaşan bu anlatımın adına Sebki Hindî adı verilmektedir.

Şiirdeki söz ve mânâ ikilinden ikincisine ağırlık veren Sebki Hindî'de, mânâ, geniş, derin ve zarif olacaktır. Şâirler, mânânın genişleyip derinleşmesiyle ortaya çıkan gerçeğin sınırlı kalması halini, hayal unsurlarıyla gidermeye çalışmışlar bu bakımdan muhayyile bu akımda kuvvet kazanmıştır. Bu da insanın iç alemini, insan ruhu ve heyecanlarını şiire konu yapmıştır. İnsan psikolojisi üzerine kurulan hayaller derinleştikçe ruhun acıları, çırpınımları bu şâirlerce bolca dile getirilmiştir. Ayrıca hayal unsurlarının aşırı genişliği ve bu hayallerin derinliklerine inebilme çabası insan mantığını zorlamış, böylece her şeyin mübalağalı olarak anlatılması adeta bir zorunluluk haline gelmiştir. Tezat sanatının bu üslubun bir özelliği olarak kullanılması da Sebki Hindî şiirinin anlaşılmasını zorlaştıran bir başka sebeptir. Ayrıca mânânın esas unsur oluşu şâirlerin fazla sözden kaçınmalarını gerektirmiş, bu da sözü uzatan cinas, aks, iade gibi sanatlarının ön plana çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu durum, özellikle de telmihin çok yaygın kullanımı, Sebki Hindî'nin zor anlaşılma sebeplerinden birini teşkil etmiştir.

Kısacası XVII. yüzyıl şiiri, ilk başta okuyucuya kendini kolay teslim etmeyen, yeni kelime ve terkiplerle yüklü, farklı bir anlatım tarzını gündeme getiren zor anlaşılabilir bir şiirdir. Farklı anlatım için yeni bir dile ihtiyaç duyan Sebki Hindî, bunu ya eski dile yeni anlamlar yükleyerek ya da güne kadar şiirde kullanılmayan yeni kelime ve kavramları şiire sokarak sağlama yoluna gitti. Şiire sokulan bu yeni kelimelerin şüphesiz çoğu da Farsça'dan seçildi. Bu yeni durum sözü edilen akımın zor anlaşılmasını sağlayan hususların bir diğeridir.

Değişim, insan hayatının her alandaki temel ihtiyaç ve dinamiklerinden biridir. Bu durum hem bireysel hayatın hem de toplumsal hayatın değişmez olgularındandır. Dilimizdeki insan kırk gün bal yese bala bıkar sözü, bunun en güzel ifadesidir. Edebiyatta akım adı verilen değişimler de zaman zaman ortaya çıkan bu tarz tepki ifadeleridir. Klasik edebiyatımızdaki bu tarz değişimler daha çok üslupta görülmekle birlikte bazen içeriğe yönelik karşı çıkışlar da olabilmektedir.

XVII. yüzyılın sonuna doğru edebiyat dünyamızda adından söz edilmeğe başlanan Nâbî (1624-1712), yukarıda çerçevesi çizilmeye çalışılan kapalı, anlaşılması zor Sebki Hindî şiirine bir anlamda farklı tepkiler göstererek yeni bir tarzın temsilcisi olmuştur.

Bir kere Nâbî, şiire bu kadar yabancı kelime girmesine ve gündelik dile bu kadar bigâne kalınmasına karşıdır. Bunu,

Ey şi'r meydânında satan lafz-ı garib
Divan-ı gazel nüsha-i kâmus degildir

(Bilkan 1997: 587)

beytiyle ifade etmiştir. Kısaca o, fikri bir takım söz sanatları ile süslemekten doğrudan ifade yolunu seçmiştir. Fakat onun asıl yeniliği, şekle ait bu özelliklerden çok düşünmeye ve düşündürtmeye ağırlık veren muhtevada aranmalıdır. Onun böyle bir yol seçişinde yukarıda anlatılan kapalı anlatıma tepki yanında, yaşadığı çağın olumsuz siyasî ve sosyal yapısı da etkin olmuştur. Verdiği eserlerle alışılmışı değiştirmeye çalışan Nâbî, zaman zaman geleneğin olumsuz taraflarına hücumdan da geri kalmamıştır. Onun bu tarz şiirlerinin en tanınmış, şu gazelidir.

*Bir devlet için çarha temennâdan usandık
Bir vasl için agyâra müdârâdan usandık*

*Hicrân çekerek zevk-ı mülâkâtı unuttuk
Mahmûr olarak lezzet-i sahbâdan usandık*

*Dil gamla dahî dest ü girîbândan usanmaz
Bir yâr için agyâr ile gavgâdan usandık*

*Düşdük katı çokdan heves-i devlete ammâ
Ol dâiye-i dağdağa-fermâdan usandık*

*Nâbî ile ol âfetin ahvâlini nakl et
Efsâne-i Mecnûn ile Leylâ'dan usandık*
(Bilkan 1997: 756)

Bir gelenek edebiyatı olan Klasik Türk edebiyatında gazel baştan itibaren bir aşk ve sevgi şiiri olagelmıştır. *Âşık*, *sevgili*, *rakip* arasındaki ilişkileri dile getiren bu tarz gelenek şiirlerinde şahsiyetlerden çok ortak zihniyet ve hayat görüşü önemlidir. Bu açıdan bakıldığında, başlangıçtan itibaren senaryoda rol alacak kişilerin nitelikleri bellidir ve şiirler arasındaki fark sadece anlatım tarzlarında kendi-

ni gösterir. Oysa Nâbî, artık üslubun ötesinde bir takım farkların arayışı içindedir. Gazelin ilk beytinde bu senaryonun bir parçası olan âşık-mâşûk ve rakip ilişkisine tepki gösteriyor. Bu şiir tarzında rakip, sevgiliye ulaşılmayı engelleyen bir unsurdur. Âşıklar, sevgilinin ilgisizliğini ve ona ulaşamama sebeplerini hep rakibe yüklerler. Bu manzarayı kınayan şâir, aslında şiirinin bütününde görüldüğü gibi şiir tarzına itiraz ediyor ve bir türlü reelleşmeyen, hayalî senaryolar peşinde koşan geleneğe tepki gösteriyor.

İkinci beyitte ise geleneğin bir başka yönü ele alınarak eleştiriliyor: Klasik şiir sevgililerin kavuşmasını sadece özler, onu istemez. Bu durum, meşhur Râbiâ Hâtun şiirlerinde

*Pâyın sadâsı gelse de sen hiç gelmesen
Ben dinlesem kıyâmete dek vuslat istemem*

şeklinde çok başarılı bir biçimde dile getirilmiştir. Klasik şâire göre vuslatın sonra tekrar bir hicran yaşanacağı için âşık, alışılan ayrılık hayatını devam ettirmelidir. Yoksa kavuşma mutluluğunu tadan kişi, artık ayrılık acılarına dayanamaz. Asırlarca tekrarlanan bu teme de Nâbî karşı çıkıyor ve bundan vazgeçilmesini, bir başka tabirle yaşanan hayatın şiirin konusu haline gelmesini arzuluyor. Yine klasik şâirin asırlar boyunca tekrarladığı temlerden biri de mahmûrluktur. İçki sonrasının rehaveti, dîvânlarda sık sık karşımıza çıkar. Nâbî, bunun yerine de içkiden alınan tadın dile getirilmesini söylüyor. Daha önceki beyitler için söyleneni tekrarlayacak olursak asıl ifade etmek istediği şey şiirin reelleşmesidir. Gazelin ondan sonraki

beyitlerinde de anlatılanlar benzer düşüncelerdir. Bu şiirde mutluluktan çok gama yer verilmesi ve efsanelerle uğraşılması şâiri rahatsız eden unsurlar. Bu konu bütünlüğü içinde aynı şeyleri farklı itiraz noktaları yakalayıp ifade eden şâir, son beyitte, adeta söylediklerini özetleyerek ve daha açık vurgulayarak dile getirmektedir. Bu şiir artık seven ve sevilenden söz edecekse bunu Leylâ ile Mecnûn, Ferhat ile Şîrin, Vâmık u Azrâ gibi efsane kahramanları ile özdeşleştirerek değil, bizzat yaşayan örnekleri dile getirerek yapmalıdır.

Divân'ında yer alan başka şiirlerinde ve diğer eserlerinde de benzer görüşleri dile getiren Nâbî, Klasik şiirin XVII. yüzyılda Sebki-Hindi ile kazandığı kapalı anlatıma ve gazelin sadece bir aşk ve sevgi şiiri oluşuna karşı çıkmış ve bu şiirin katı kurallarını zorlamaya, yumuşatmaya başlamıştır. Nâbî tekrar edile edile usanılmış belli konuların ve kahramanların terk edilmesini, belli mazmunların bırakılmasını, güzelin saçının, gözünün renginin değişmesini ve aşığın niyazının azalmasını, sevgilinin nazının hafiflemesini savunmuştur. Bu düşünceleri kendisi uygulamaya koyduğu gibi devrinde ve daha sonra pek çok şâir de onun tarzını benimsemiş ve edebiyatımızda bir Nâbî ekolü doğmuştur. Sâbit (ö.1713), Dürrî (ö.1725), Kâmî (ö.1724), Selim (ö.1725), Sâmi (ö.1733), Râşid (ö.1736), İzzet Ali Paşa (ö.1736), Seyyid Vehbî (ö.1737), Âsım (ö.1759), Koca Ragıp Paşa (ö.1763), Haşmet (ö.1768) ve Fıtnat Hanım (ö.1780) bu tarzın edebiyatımızdaki takipçileridir.

Nâbî, Sâfî mahlaslı Kasım Paşa, Necâtî (ö.1508), Bâkî (ö.1600), Şeyhü-

lislam Yahyâ elinde gelişen şiiri yerleştirmeye geleneğine Sebki-Hindi'nin bir anlamda engel olmasına karşı çıkmış ve farklı tepkileriyle şiiri yeniden daha anlaşılır bir çizgiye çekmiştir. Sözü ettiği reelleşme hadisesi, bir başka ifade ile zamanın, mekanın ve kişilerin gerçek hayatın parçaları haline gelmesi ise kendisinden kısa bir süre sonra şöhret kazanan Nedîm (ö.1730) eliyle edebiyatımıza kazandırılacaktır.

KAYNAKÇA

- Bilkan, Ali Fuat. *Nâbî Divânı*. İstanbul: MEB Yayınları, 1997.
- Kaplan, Mahmut. *Hayriyye-i Nâbî*. Ankara: AKMBYayınları, 2008.
- Karahan, Abdülkadir. *Nâbî*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.
- Mengi, Mine. *Divân Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*. Ankara: AKMB Yayınları, 1987.
- Miller, John. *Absolutism in Seventeenth Century Europe*. Basingstoke, 1990.
- Öz, Mehmet. *Osmanlı'da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1997.
-, "Onyedinci Yüzyılda Osmanlı Devleti: Buhran, Yeni Şartlar ve İslahat Çabaları Hakkında Genel Bir Değerlendirme". *Türkiye Günlüğü*, no: 58, s.48-53, Ankara, 1999.
- Parker, Geoffrey; Smith M. Lesley. *The General Crisis of The Seventeenth Century*. Routledge and Kegan Paul, London, 1978.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. TTK Yayınları, C. III. 1. kısım, Ankara, 1983
- Ülgener, Sabri F. *İktisadî Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, İstanbul: Der Yayınları, 1981.